

მსოფლიო ფინანსური კრიზისი

გლადიმერ პაპავა

*საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის
წევრ-კორესპონდენტი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი, პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის
ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი*

თამარ თაფლაძე

*პაატა გუგუშვილის სახელობის
ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი*

თანამედროვე ეკონომიკური კრიზისის თავისებურებანი რუსეთში

1998 წლის ფინანსური კრიზისის შემდეგ ათი წლის განმავლობაში რუსეთის ეკონომიკა შთამბეჭდავი ტემპებით ვითარდებოდა, როცა ამ პერიოდში რეალური GDP-ი თითქმის გაორმაგდა [1, გვ. 54]. რუსეთის ეკონომიკა სულ უფრო მომხიბვლელი იყო უცხოური კაპიტალისათვის, ხოლო ნავთობზე მსოფლიო ფასების მნიშვნელოვანი ზრდის პირობებში რუსეთის საერთაშორისო რეზერვებმა თითქმის 600 მლრდ აშშ დოლარს მიაღწია და ამ მაჩვენებლით ის მსოფლიოში მხოლოდ ჩინეთსა და იაპონიას ჩამორჩებოდა [1, გვ. 54].

რუსეთის ეკონომიკაზე გლობალური ფინანსური კრიზისის ზეგავლენა ჯერ კიდევ 2008 წლის ზაფხულში გახდა შესამჩნევი. ეს იმით აიხსნება, რომ რუსეთის საფონდო ბაზარზე ბრუნვაში მყოფი აქტივების თითქმის ნახევარი არარეზიდენტებზე (რომელთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი ამერიკელ არარეზიდენტებს ეკავა) მოდიოდა, რომლებმაც, გლობალური ფინანსური კრიზისის გამო, უკვე 2008 წლის ზაფხულში დაიწყეს თავისი კაპიტალის გატანა რუსეთიდან, რამაც რუსული ფასიანი ქაღალდების ღირებულება მკვეთრად დააგდო [2, გვ. 32-33]. ამას დაემატა საერთაშორისო ბაზრებზე ფასების ვარდნა ნავთობზე, გაზსა და ლითონებზე, რაც აისახა რუსეთის მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპების შემცირებასა და უმუშევრობის ზრდაზე [2, გვ. 33].

თუ 2008 წელს, 2007 წელთან შედარებით, მთლიანი შიდა პროდუქტი რუსეთში 5,6 პროცენტით გაიზარდა [3], 2008 წლის მეოთხე კვარტალში, 2007 წლის მეოთხე კვარტალთან შედარებით, მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა უმნიშვნელო იყო და მხოლოდ 1,2 პროცენტი შეადგინა [4]. 2009 წელს კი მდგომარეობა არსებითად გაუარესდა: პირველ კვარტალში, 2008 წლის კვარტალთან შედარებით, მთლიანი შიდა პროდუქტი უკვე 9,8 პროცენტით შემცირდა და ეს ვითარება 2009 წლის არც მეორე და მესამე კვარტალში არ შეცვლილა: მეორე კვარტალში კლებამ 10,9 პროცენტი, ხოლო მესამე კვარტალში 9,9 პროცენტი შეადგინა [4]. საყურადღებოა, რომ ინფლაცია 2008 წელს რუსეთში 13,3 პროცენტის, ხოლო 2009 წლის ექვს თვეში 7,4 პროცენტის დონეზე დაფიქსირდა [5].

კიდევ უფრო მძიმე ვითარება შექმნილი რუსეთის მრეწველობაში. კერძოდ, თუ 2008 წელს სამრეწველო წარმოების ინდექსმა 102,1 პროცენტი შეადგინა, 2009 წლის პირველ ნახევარში 85,2 პროცენტამდე შემცირდა [6].

იმის გათვალისწინებით, რომ ნეკროეკონომიკური [7-9] საწარმოების უდიდესი ნაწილი მრეწველობაშია თავმოყრილი, არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ეკონომიკური კრიზისის პირობებში წარმოების მოცულობის კლება სწორედაც მრეწველობაშია ყველაზე უფრო თვალსაჩინო. აქვე თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ნეკროეკონომიკისათვის დამახასიათებელია ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობა, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ სწორედ სამრეწველო წარმოებამ განიცადა მნიშვნელოვანი კლება [10-11].

არაკრიზისულ ვითარებაში მსხვილმასშტაბიანი ბაზრის მქონე ქვეყნებში ნეკროეკონომიკის არსებობა ნაკლებად შეიგრძნობა, რადგან ქვეყნის შიგნით არსებული კონკურენცია იმის ილუზიას ქმნის, თითქოს ამ ქვეყნის ეკონომიკა არ არის ნეკროეკონომიკით დამძიმებული. ამის საუკეთესო მაგალითი კი სწორედ რუსეთია [12, გვ. 12-34].

საყურადღებოა, რომ რუსეთში განვითარებული ეკონომიკური კრიზისის განმსაზღვრელი არა მარტო და არა იმდენად საგარეო ფაქტორებია, არამედ ის დაგროვებული გადაუწყვეტელი პრობლემებია, რომლებიც დამახასიათებელია რუსეთის მრეწველობის და მთლიანად მთელი ეკონომიკისათვის [13]. სამართლიანად უნდა ჩაითვალოს მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, რუსეთში კრიზისი ეროვნულ ნიადაგზე განვითარდა, რომ გლობალური ფინანსური კრიზისი მხოლოდ დაემატა რუსეთში ჩამოყალიბებულ ფინანსურ, ტექნიკურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კრიზისს [14, გვ. 81-82]. თანაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს რუსეთის ეკონომიკის ტექნოლოგიურ ჩამორჩენილობას [14, გვ. 82], რის გამოც რუსეთის მრეწველობის საექსპორტო სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ადგილი ენერგორესურსების (და სხვა დაბალტექნოლოგიური საქონლის) ექსპორტს უჭირავს [15, გვ.586-603]. თანაც რუსეთის მთავრობის მიერ ბოლო წლებში გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკაც სწორედ რომ ამ ტიპის ექსპორტის სტიმულირებას ეფუძნებოდა [14, გვ. 78-79].

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ რუსეთის მთავრობას ჯერ კიდევ კრიზისამდე ჰქონდა შემუშავებული სპეციალური პროგრამა მაღალი ტექნოლოგიების განვითარებისათვის სახელმწიფო მხარდაჭერის განხორციელების შესახებ [15, გვ. 586-587], თუმცა არსებულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა ამ პროგრამის განხორციელება შეაფერხა [1, გვ. 56].

ამჟამად, რუსულ კომპანიებს სახელმწიფოს მხარდაჭერის გარეშე საკუთარი ძალებით არ ძალუძთ დაგროვილი ვალების გადახდა [16, გვ. 5].

სწორედ ამან განაპირობა ის, რომ რუსეთის მთავრობამ შეიმუშავა მსხვილმასშტაბიანი ანტიკრიზისული პროგრამა, რომელიც ეფუძნება ეკონომიკის სახელმწიფო მხარდაჭერას მნიშვნელოვანი ფისკალური სტიმულების გამოყენების გზით [17, გვ. 15]. კერძოდ, ამ ღონისძიებათა საერთო ღირებულებამ კრიზისის დაწყების პირველ თვეებში რუსეთის მთლიანი შიდა პროდუქტის 13 პროცენტი შეადგინა [1, გვ. 57].

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ, სწორედ ავტორიტარული რეჟიმის გამო, რუსეთის მთავრობამ შეძლო ჩამოყალიბებულ ეკონომიკურ კრიზისზე სწრაფი რეაგირება, რაც გამოიხატა მის მზადყოფნაში, ფული სწრაფად გადაესროლა შექმნილი პრობლემების გადასაჭრელად, ვიდრე დასავლური დემოკრატიის პროცესს ოდესმე შეუძლია ეს წარმოიდგინოს [18, გვ. 23]. თანაც, კრიზისის მიუხედავად, რუსეთის მთავრობა არ ერიდება დამატებითი ხარჯების გაწევას მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში ამა თუ იმ პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად [18, გვ. 23-24].

რუსეთის ანტიკრიზისული პოლიტიკა სამი მიმართულებით ტარდება: ფინანსური სექტორის ლიკვიდურობის ამაღლება, მოსახლეობის სოციალური მხარდაჭერა და წამყვანი კომპანიების მხარდაჭერა [2, გვ. 25].

გადასახადების განაკვეთის შემცირებასთან ერთად (მაგალითად, მოგების გადასახადი 24 პროცენტიდან შემცირდა 20 პროცენტამდე, ხოლო რეგონებს მიეცათ უფლება, მცირე ბიზნესზე გადასახადი 15 პროცენტიდან შეამცირონ 5 პროცენტამდე), რუსეთის მთავრობამ დაიწყო საპენსიო ფონდის, საბანკო კრედიტებზე გარანტიებისა და მსხვილი კომპანიების პირდაპირი ფინანსური მხარდაჭერა [2, გვ. 34-35].

კრიზისის გამო საკმაოდ მძიმე ვითარებაში აღმოჩნდა რუსეთის საბანკო სისტემა და, რომ არა რუსეთის ცენტრალური ბანკისა და მთავრობის მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან საბანკო სისტემის გადარჩენისათვის გაცემული ფინანსური დახმარება (ნაციონალიზაცია, საგარეო ვალების დაფარვა, საბანკო კრედიტების სამთავრობო გარანტიებით უზრუნველყოფა), სიტუაცია ბევრად უფრო მძიმე იქნებოდა [19, გვ. 13]. ნიშანდობლივია, რომ ცალკეულ შემთხვევებში სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი სახსრების გადანაწილება ქრთამის საშუალებით ხორციელდება, რის საფუძველსაც ამ დეფიციტურ სახსრებზე სახელმწიფოს მიერ დაწესებული დაბალი ფასი წარმოადგენს [16, გვ. 16].

საყურადღებოა, რომ რუსეთის მთავრობამ შეიმუშავა ე.წ. “სისტემაშემქმნელი” საწარმოების ნუსხა, რომელშიც შევიდა 300-მდე მსხვილი კომპანია, რომელთაც დახმარება გაეწევა როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტიდან, ისე სახელმწიფო ბანკების მხრიდანაც [2, გვ. 34]. მსგავსი ნუსხა შედგა რუსეთის რეგიონების მიერაც, რეგიონულ დონეზე შესაბამისი საწარმოების მხარდაჭერის მიზნით [2, გვ. 24].

რეალური სექტორის მხარდასაჭერად რუსეთის მთავრობამ ეკონომიკის ზომბირების პროცესისათვის [20] დამახასიათებელი ღონისძიებების გატარება დაიწყო. კერძოდ, სახელმწიფო ბანკები ახორციელებენ საწარმოთა პირდაპირ შეღავათიან დაკრედიტებას, საბანკო კრედიტებზე სახელმწიფო გარანტიები გაიცემა, ხოლო ამ კრედიტების საპროცენტო განაკვეთის სუბსიდირება კი სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯზე ხდება [21, გვ. 24]. საყურადღებოა, რომ სამთავრობო დახმარების ბენეფიციართა შორის არის ეროვნული ეკონომიკის პრაქტიკულად ყველა სექტორი, მათ შორის ნეკროეკონომიკის საწარმოებიც, რომლებიც თავმოყრილია, მაგალითად, მეტალურგიაში, მანქანათმშენებლობასა და ავტომობილების წარმოებაში და სხვ. [21, გვ. 44-46].

რაც შეეხება რუსეთში გაკოტრების შესახებ კანონის მოქმედებას, ის ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს. ასე მაგალითად, 2007 წლიდან ეს კანონი არ ვრცელდება სახელმწიფო კორპორაციებზე, ხოლო ესა თუ ის საწარმო სტრატეგიულად თუ ითვლება, მაშინ მასზე ამ კანონის მოქმედება შეზღუდულია იმ მიმართულებით, რომ ეს საწარმო აუცილებლად უნდა შენარჩუნდეს [22, გვ.109-110]. საყურადღებოა, რომ სახელმწიფო კორპორაციების ხელმძღვანელობაში, როგორც წესი, უშიშროების სამსახურის ყოფილი თანამშრომლები არიან თავმოყრილი, რომელთაც არანაირი სამეწარმეო უნართვისებები არ გააჩნიათ და მცდარი მენეჯმენტის განხორციელებით ხელს უწყობენ ამ კორპორაციების გადახდისუნარობას [18, გვ. 27]. იმავდროულად, გაკოტრების კანონის მოქმედება დიდადაა დამოკიდებული კრემლის პოლიტიკურ მიზნებზე, რაც ყველაზე ნათლად “იუკოსის” გაკოტრების საყოველთაოდ ცნობილ ფაქტში გამოიკვეთა [23].

აღსანიშნავია, რომ 2008 წლის ბოლოდან მოყოლებული, ეკონომიკური კრიზისის პირობებში კიდევ უფრო იზრდება სახელმწიფოს ზეგავლენა გაკოტრების სფეროში მისაღებ გადაწყვეტილებებზე [22, გვ. 117].

ამჟამად, რომ რუსეთის მთავრობის მიერ განხორციელებული ანტიკრიზისული ღონისძიებები ხელს უწყობს მოძველებული ტექნოლოგიების მქონე

საწარმოების შენარჩუნებას, რაც პოსტკრიზისულ პერიოდში რუსეთის ეკონომიკის განვითარებაზე უარყოფით ზეგავლენას იქონიებს [21, გვ. 41].

რუსეთის მთავრობის ანტიკრიზისული პროგრამა მიმართულია რუსეთის ეკონომიკის თითქმის ყოველსმომცველ ზომბირებაზე. რუსეთის ეკონომიკაში ნეკროეკონომიკის არსებობის ფართო მასშტაბების გამო კი, ზომბირების პროცესი ვრცელდება ნეკროეკონომიკის საწარმოებზეც.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. “Экономический обзор ОЭСР по Российской Федерации, 2009”. *Вопросы экономики*, № 8, 2009.
2. Булатов Александр. “Сходство и различия экономического кризиса в США и России”. *Вестник института Кеннана в России*, Выпуск 15, 2009.
3. “Real GDP Used”. *Federal State Statistics Service*, 2009, http://www.gks.ru/bgd/free/b00_25/IssWWW.exe/Stg/dvvp/i000230r.htm.
4. “Real GDP Used (by Quarters)”. *Federal State Statistics Service*, 2009, http://www.gks.ru/bgd/free/b00_25/IssWWW.exe/Stg/dvvp/i000390r.htm.
5. “Consumer Price Indices”. *Federal State Statistics Service*, 2009, http://www.gks.ru/bgd/regl/b09_06/IssWWW.exe/Stg/3/15-01.htm.
6. “Production Index.” *Federal State Statistics Service*, 2009, http://www.gks.ru/bgd/regl/b09_06/IssWWW.exe/Stg/3/06-01.htm.
7. Papava Vladimer. “Necroeconomy – A Phenomenon of the Post-Communist Transition Period”. *Problems of Economic Transition*, Vol. 44, No. 8, 2001.
8. Papava Vladimer. “Necroeconomics – the Theory of Post-Communist Transformation of an Economy”. *International Journal of Social Economics*, Vol. 29, No. 9/10, 2002.
9. Papava Vladimer. *Necroeconomics: The Political Economy of Post-Communist Capitalism*. New York: iUniverse, 2005.
10. Илларионов Андрей. “Это – катастрофа. Безпрецедентный промышленный спад ноября”. *Институт экономического анализа*, 2008, http://www.iea.ru/econom_rost.php?id=26.
11. Илларионов Андрей. “Ноябрьский спад промышленного производства – катастрофа, которая усугубляется действиями властей”. *Институт экономического анализа*, 2008, <http://www.iea.ru/macroeconom.php?id=14>.
12. Schaffer Mark, and Boris Kuznetsov. “Productivity.” In *Can Russia Compete?*, edited by Raj M. Desai and Itzhak Goldberg. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2008.
13. Илларионов Андрей. “Природа российского кризиса. Чем он не является”. *Институт экономического анализа*, 29 декабря 2008, <http://www.iea.ru/macroeconom.php?id=16>.
14. Драрасов С. “Российский кризис: истоки и уроки.” *Вопросы экономики*, № 5, 2009.
15. Connolly Richard. “The Structure of Russian Industrial Exports in Comparative Perspective”. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 49, No. 5, 2008.
16. Май В. “Драма 2008 года: от экономического чуда к экономическому кризису.” *Вопросы экономики*, № 2, 2009.
17. Gavras Panayiotis. *The Current State of Economic Development in the Black Sea Region*. Commission on the Black Sea, Policy Report 1. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2010, http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-0DEA6A1D-51BA7B29/bst_engl/xcms_bst_dms_30694_30695_2.pdf.

18. Markesinis Sir Basil. *The American and Russian Economies in Moments of Crisis: A Geopolitical Study in Parallel*. ICBSS Policy Brief No. 19, November 2009, http://icbss.org/images/papers/pb_19_markesinis.pdf.

19. Aris Ben “How Many Bankrupt Banks does it Take to Make a Crisis?”. *bne – businessneweurope*, August, 2009.

20. პაპავა ვლადიმერ. “ფინანსური კრიზისი და ეკონომიკის ზომბირების საფრთხე”. წიგნში: პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული II. თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2009.

21. ГУ-ВШЭ и МАЦ. “Оценка антикризисных мер по поддержке реального сектора российской экономики.” *Вопросы экономики*, № 5, 2009.

22. Апевалова Елена и Александр Равыгин. “Банкротства в двухтысячные годы: от инструмента рейдеров к политике «двойного стандарта»”. *Экономическая политика*, № 4, 2009, http://www.iet.ru/files/text/policy/2009_4/apevalova-radygin.pdf.

23. Torbakov, Igor. “Yukos Bankruptcy: The Big Picture”. *The Jamestown Foundation*, 3 August, 2006, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31949.

Vladimer Papava

Doctor of Economic Sciences, Professor,

*Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Georgia,
Principal Research Fellow at the Paata Gugushvili Institute of Economics,*

Tamar Tapladze

Researcher at the Paata Gugushvili Institute of Economics

FEATURES OF THE MODERN ECONOMIC CRISIS IN RUSSIA

Summary

The impact of the global financial crisis on Russia’s economy was already observable in the summer of 2008. With most of the necroeconomic enterprises being concentrated in the industry sector, it should not surprise us that the decrease herein is the most significant as a result of the economic crisis. The economic crisis which developed in Russia is not so much due to foreign factors but, rather, to the unsolved problems which have accumulated and which are characteristic for Russia’s industry and for the economy as a whole. The technological backwardness of Russia is a key factor due to which the share of energy resources in Russia’s export structure of industry is significant. In order to provide real support, the Government of Russia started to carry out measures characteristic for the process of zombie-ing the economy. As for the application of the Law on Bankruptcy in Russia, it is beneath criticism. It is apparent that the anti-crisis measures carried out by the Government of Russia facilitate the retaining the enterprises with obsolete technologies which can only negatively affect the economic development of Russia in the post-crisis period. The anti-crisis programme of the Government is directed towards a comprehensive zombie-ing of the Russia’s economy. Due to the large-scale of the necroeconomy in Russia, the zombie-ing process extends to the necroeconomic enterprises.